

EGYPTOMI PAPYRUSOK
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMBAN.

DR. MAHLER EDÉTŐL.

(Egy melléklettel.)

Az 1899. évben két egyiptomi papyrus-töredék került a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárába. Dr. Heymann Ottó, cairaói orvos ajándékozta és jelenleg az osztály legrégebb emlékei. Mindkettő a halotti könyv egy-egy részlete. Az egyik az aranyverőmestereknek Ptahmes nevű főnökéé volt a XVIII. dynastia idejéből, tehát a K. e. 1575—1358 évek között, míg a másik egy igen késő korból, a Ptolemaeusok idejéből származó hieratikus töredék. Ez utóbbi a halotti könyv 100., 101. és 102. fejezeteit foglalja magában és egy Dethiau nevű főméltóság számára íratott, a ki egyszer *hn ntr Imn*, vagyis »Ámon isten profétája« czímmel jelöltetik, más helyen pedig az ismeretlen *s-ud-un* czímmel fordul elő.

Minthogy e darabok az első és egyelőre egyetlen papyrusok a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában, talán nem lesz érdektelen, ha részletesebben foglalkozunk velök. Azonkívül olyan alakok és kifejezések is előfordulnak bennök, a melyek mind nyelvtudományi, mind palaeographiai szempontból kiváló jelentőségűek. Mielőtt azonban tulajdonképeni tárgyunkkal foglalkoznánk, mintegy bevezetésképen röviden összefoglaljuk a modern tudománynak a régi egyiptomiak írására vonatkozó legfontosabb eredményeit.¹

Minden írásrendszer s így az egyiptomi is, képiráson alapszik. Bátran feltehetjük, hogy Egyiptomban ép úgy, mint az emberiség egyéb művelődési csomópontján, tárgyak rajzolásával kezdtek és

¹ Lásd a szerző »Az egyiptomi nyelv alapelemei« című dolgozatát.

képpel igyekeztek az ábrázolandó fogalmat érzékíteni. Természetes, hogy nem állottak meg itt: idők folyamán a lerajzolt képpel nem csupán az avval kapcsolatos konkrét fogalmat iparkodtak ábrázolni, hanem bizonyos elvont fogalmakat is, melyek a külvilág tárgyaival valami kapcsolatba hozhatók, ezeknek rajzolt képével iparkodtak érzékelhető módon ábrázolni. Így például az emberi fej képével nemcsak ezt a konkrét fogalmat: *egy ember feje* ábrázolták, hanem a *kezdet*-nek, az *első*-nek fogalmát is, körülbelül a mai nyelvhasználat analogiájára pl. *államfő*, *fővezér*, *kütfő* stb. A különlegest az általános kifejezésére használták fel s az olvasó találatkonyságára volt bízva, hogy az odavetett kép- és jelcsoportok valódi értelmét kitalálja. Az ember, ki kezét szájához emeli, írásbeli kifejezője volt mindannak, a mi a szájjal történik; a kinyújtott kar kifejezte mindazt, a mihez erő szükséges; az ég felé tárt karok a »magas« fogalmát ábrázolták stb. Majd tovább mentek egy lépéssel, a mennyiben a lerajzolt képpel nem az ábrázolt konkrét tárgyat, vagy a vele kapcsolatba hozható elvont fogalmat akarták megjelölni, hanem az ábrázolt tárgy *hangértékét*, hangzását. Így pl. az arcz képe »*her*« nemcsak arczot jelentett, hanem általában a *her* szótagot jelentette bármely szóban fordult légyen is az elő. De a fejlődési folyamat még oly időben történt, mely mindennemű történeti tudósításnak messze mögötte van. Mert az egyiptomi írás alapelve, már azokon a feliratokon is, melyek az egyiptomi történelem legkorábbi termékei és a legrégebb feliratos emlékek, egészen más.

A régi egyiptomiak írásának alapelve ráánkmaradt alakjában azon a tapasztalati tényen alapszik, hogy minden emberi beszéd bizonyos számú hangok összetétele s ha e hangokat bizonyos meghatározott jegyekkel jelöljük meg, magát az emberi beszédet is megrögzíthetjük. »A hang felfedezése s annak betűvel való megjelölése az egyiptomiaknak elvitázhatatlan szellemi birtoka s egyik legzseniálisabb alkotása; semmiféle nép nem dicsekedhetik vele.«¹ Az egyes hangokat képekkel jelölik, pl. a bagoly képe *m*-et, a szájé *r*-et, a tyúké *n*-t, az emberi lábé *b*-t jelent. Az egyiptomi betűjegyek összeállított sorozata a következő:

¹ Ed. Meyer: *Gesch. des alten Aegyptens* pag. 51.

 b	 p	 f
 k	 k	 g
 t	 t	
 d	 d (cz)	
 m	 n	 r
 h	 h	 h (ch)
 (s magy. z)	 š (s)	
 w (u)	 i (á)	
 á	 c (á)	

Hogy miféle körülmények szabták meg a jelek választását, teljesen ismeretlen. Azt lehetne hinni, hogy a jelek kiválasztása akrophónikus úton történt pl. *m* a »mulat« = bagoly-tól, *r* a »ro« = száj-tól; csakhogy az egyiptomi betűjegyek legnagyobb része e feltevés ellen szól. Így pl. egyiptomi nyelven láb = »rd« s a láb képe, mint betűjegy mégis *b*-t jelent.

Az egyiptomi írás azonban nem tiszta betűírás, mint a miénk. Az írás olvashatóbbá tétele céljából a betűk után az illető tárgy képét is oda rajzolják. Elvont fogalmaknál, melyeket lerajzolni természetszerűleg nem lehet, legalább egy magyarázó-jegygyel jelzik, hogy az illető szó miféle fogalomkörbe tartozik. Így pl. a »*d*sr« (ejtsd: czezer) = erős szót két karral, mely egy botot ütésre emel, határozzák meg közelebbről. Könnyen érthető, hogy ezeket az ideographikus jegyeket minden hangjegy nélkül is alkalmazták. Így pl. két kar, mely egy botot ütésre emel, minden hangjegy nélkül is »*d*sr« = erős; a férfi, kinek kezében bot van (a méltóság jelvénye), minden hangjegy nélkül is »sr« = fejedelem.

Az egyiptomi hieroglifikának lényeges részét teszik a szótag-jelek, melyek a legtöbb esetben betűjegyek hozzáfűggesztése által hangelemeikre bontatnak szét. Azonban hangsúlyoznunk kell, hogy

a mennyiben felírtos anyag eddig rendelkezésünkre áll, *betűjegyek* teszik az egyiptomi írás alapját s az ideografikus és szótagjelek csak fokozatosan és magyarázó elem gyanánt szerepelnek.

A hieroglif írásban szóelválasztásnak nyoma sincs. A jegyek és jegycsoportok szakadatlanul követik egymást, minden utasítás nélkül, hogy hol végződik egy szó, vagy egy mondat. Itt ismét az egyes szók végére függesztett fogalomhatározók (determinatívumok) segítik ki az olvasót.

Vagy vízszintes sorokban vagy függélyes oszlopokban írtak a pillanatnyi szükséglet szerint. Az egyes írásjegyek jobbról balra haladnak, tehát ép úgy, mint a különböző sémita írásoknál, de a megfordított irány sem hiányzik különösen ott, hol az olvasó szeme ezt esztetikai okokból megkívánta.

Különféle anyagra írtak, így cserzett bőrre, agyaglemezre, de főleg a papyrusbokor rostjából készült papyrusra, melyet tekercsalakban őriztek meg. Íróeszközük széles végű nádszál volt; tintájuk volt fekete és vörös, melyet külön palettában őriztek. A többféle színben pompázó írás nagyon kedvelt volt, minthogy a sokszínű írásjegyekkel belepett falak kellemes látványt nyújtottak a szemlélőnek.

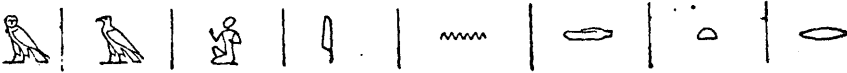
Míg a kőfeliratokban az egyes írásjegyeknek megfelelő képeket mindig természetihven rajzolták, a mindennapi élet szükségleteinek megfelelőleg hamar kifejlődött a köznapi használatra szánt kurzív írás, melyet *hierátikus írásnak* nevezünk.

Ugyanazon a rendszeren alapszik, mint a hieroglif írás, csak hogy az egyes írásjegyek már nem eredeti, határozott alakjukban jelennek meg, mert a hieratikus írás a mindennapi élet szükségleteire berendezett gyorsírás, melyben az írásjegyekként szereplő képeket csak halvány körvonalaikban rajzolják s a nehezebben rajzolható képeket nem ritkán balról jobbra dülő ferde vonásokkal jelölik. Leginkább papyrusnál alkalmazták egyházi és világi szövegek leírására. Leveleket, fogalmazványokat, hivatalos tudósításokat, számadásokat, a halott mellé a sírba tett úgynevezett halotti könyvet stb. hieratikus írással írták.

A hieratikus írás jellege Egyptom sok száz éves története folyamán természetesen nem maradhatott egyforma. Már a Magyar Nemzeti Múzeum két töredéke is érdekes módon bemutatja ezt. Míg az egyikben, a mely a XVIII. dynasztiából származik, az

egyes jelek még világosan fölismerhetők és csak kevésbé különböznek a hieroglyphikus írásjegyeitől, a későbbi korból származó papyrus egyes jegyei már annyira elmosódottak, hogy senki sem ismerheti föl a vonalokból és pontokból, milyen hieroglypheknek feleltek meg eredetileg. Hogy az olvasó világos képet nyerjen a hieratikus írásnak az egyes hieroglyphikus jegyeiből való keletkezéséről és hogy egyúttal fogalmat alkothasson azokról a különböző írásmódokról, a melyek az egyiptomi birodalom különböző korszakaiban uralkodtak, néhány írásjegyet hieroglyphikus és hieratikus formában közlünk:¹

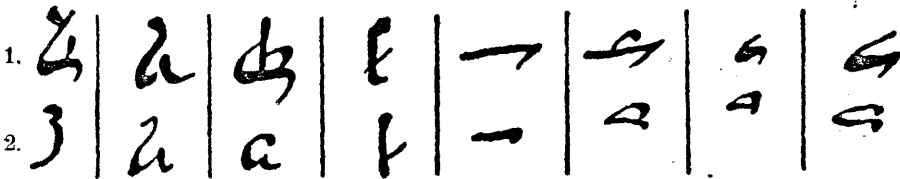
HIEROGLYPHEK:

1. A középkori birodalom

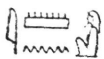

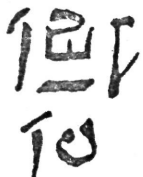
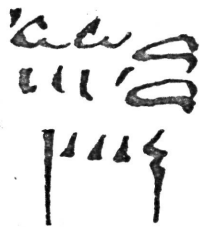
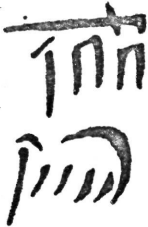
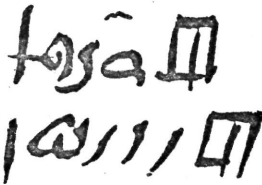
2. Az új birodalom

} hieratikus jegyzetei: "

Ez az írásmód természetesen idők folytán mind jobban elvult, úgy hogy már az egyiptomiak sem voltak arra képesek, hogy az egyes írásjegyek eredeti hieroglyphikus jelentését kifejtsék. Az egyes jegyeknek egész, összefüggő csoportját kellett megjegyezniök, tudniok kellett például, hogy egy függélyes vonás és négy pont a »férfi« fogalomnak megfelelő írásjegyet fejezi ki. A következő példa, a melyet technikai nehézségek miatt csak Erman idézett műve nyomán közölhetünk, e szempontból igen tanulságos. Az első sor hieroglyphikus, a második ugyanazt a szöveget a régibb, a, harmadik sor az újabb kor cursiv írásában adja:

¹ Erman, Aegypten u. aegyptisches Leben im Alterthum, p. 457.

			
			
Amon.	rôemt ember.	per-ao Pharao.	hr̄ou nap.

Igy, kellőképen előkészülve, a mi két papyrustöredékünknek a megfejtése és földolgozása nem okoz nehézségeket. Mint már említettem, az egyiptomiak halotti könyvének részeit foglalják magukban.

A halotti könyv az egyiptomiak legterjedelmesebb irodalmi terméke. E mű teljesen visszatükrözi az egyiptomiak bölcsészetének és vallásának rendszerét s örök időkre a szellemi munkásságnak monumentális terméke marad. Szent könyv, melyet gondosan őriztek a templomban, nohogy avatatlan szem beléje tekintsen. Hathatós, csodákat művelő imákat tartalmaz, melyeket Thot isten a gyenge és könnyen tévedő emberi nem iránt való szánezésből maga szerkesztett és a papok előtt kinyilatkoztatott. A papok számtalan másolatot készítettek e könyvről, s belőle egy-egy példányt minden halott mellé a sírba tettek. Szegényebb emberek, kik nem voltak abban a helyzetben, hogy egy egész példányt vásárolhassanak, kisebb másolatokkal is megelégedtek, melyeket rendszeren a mumiák takarójára írtak.

A halotti könyvnek az volt a célja, hogy az elhaltnak bizonyos imákat adjon, melyeket az alvilágban való vándorlása közben a démonok kiengesztelése végett kellett elmondania, hogy így az összes régiókon átmelessen, míg ismét visszatér az ősforráshoz.

A halotti könyv szövegének második sorozatát Isis istennőnek férjéhez, Osirishez intézett dicsérő énekei teszik. Ugyanis az egyiptomiak vallásos felfogása minden halottat Osiriszel azonosít, ki így Isisnek férje lesz. Az összes imák az elhalthoz vannak

intézve s általuk a lélek felszabadúl; s ha az elhalt, kezében a halotti könyvvel, Osiris ítélőszéke elé jut, úgy netáni vétkei, melyek még lelkére tapadtak, kegyelem útján elengedtetnek.

A halotti könyv tehát nem szertartási könyv, hiszen egyáltalán nincsenek benne olyan előírások, a melyek az istentisztelet szertartásaira vonatkoznak. Tartalmát imák és himnuszok teszik, a melyeket általában maga a halott mond el. Ezért a »halotti könyv« (Todtenbuch) elnevezés, a melyet még Champollion választott, egészen helytelen, mint azt már Lepsius kiemelte és bővebben indokolta, de ezt a már elfogadott elnevezést mégsem akarták elejteni. Az egyiptomiak a »prt m hrw-ról« szóló könyv«-nek nevezték, vagyis, Naville szerint, a ki az egyiptológusok közül a legbővebben foglalkozott a halotti könyv szövegeivel, a »nappalból való kimenet könyvének,« a mely czímben a »nappal« az ember, földi életének idejét fejezi ki.

E könyvet másképen »ro n s-ikr hw«-nek, vagyis az »elhunyt tökéletesedéséről« szóló fejezet«-nek is nevezték. Megjegyezzük azonban, hogy a halotti könyv vagy »a halottak könyve« nem a szó valóságos értelmében vett könyv. Nem egységes egész, hanem egyes darabokból van összeállítva, a melyek nem egy időben, hanem egymás után, különböző korokban keletkeztek és azért nincsenek összefüggésben egymással. Az egyes fejezetek teljesen függetlenek egymástól, úgy hogy egyik fejezet sem szabja meg semmikép az előtte levőt, vagy utána következőt.

Egy részét már a régi birodalom idejében megírták, de csak a szaiszi királyok, tehát a XXVI. dynastia, vagyis a Kr. e. VII. évszázad idejében egyesítették az egymástól független részeket és osztották be őket a végleges sorrendbe. A fejezetekre való fölosztás Lepsius-tól ered, a ki minden egyes részt, a melynek a turini papyrusban címe van, tartalmától eltekintve külön fejezet gyanánt számozott meg. Ilyképen összesen 186 fejezetet számolt. Megjegyezzük azonban, hogy ez az annyira szokásossá vált beosztás csak azokra a papyrusokra alkalmazható, a melyek a szaiszi kortól kezdve származtak, nem pedig a régiebbekre is. Ez az oka annak, hogy némely fejezet egyik vagy másik régiebb kiadás egészen más helyére van besorozva. Így például a 100. fejezet, a mely a budapesti 1. számú papyrusnak egy részét képezi, a British Museum

9900. számú papyrusában, a melyet rendszeren Burton-féle papyrusnak neveznek és a mely nyilván a legkiválóbb a thebaei korszak (Kr. e. XVI. század) halotti papyrusai között, a 155. és 156. fejezetek elé esik. A berlini múzeum egyik papyrusában, a mely szintén a thebaei korszakból származik, ez a fejezet a 99. előtt áll. Leggyakrabban a 125. fejezet után fordul elő. Ugyanígy áll a dolog a 102. fejezettel. A British Museum 9905. és 9913. számú papyrusai, valamint a Louvre 3132. számú papyrusa ezt a fejezetet a 99. után sorozzák. A 101. fejezet, a mely a budapesti gyűjtemény 1. számú papyrusának egy része, a XVIII—XX. dynastia idejéből származó halotti könyvek szövegeiben — a mennyiben azokat mai napig ismerjük — egyáltalán nem fordul elő. A thebaei kor összes papyrusaiból, a melyek ez idő szerint a londoni, párisi, berlini, leydeni, turini, bulaqi múzeumokban, vagy a dublini, liverpoli, avignoni, marseillei, bolognai, parmai, milanói, firenzei, római, nápolyi, hannoveri kisebb gyűjteményekben és magángyűjteményekben őriztetnek, ez a fejezet hiányzik.¹

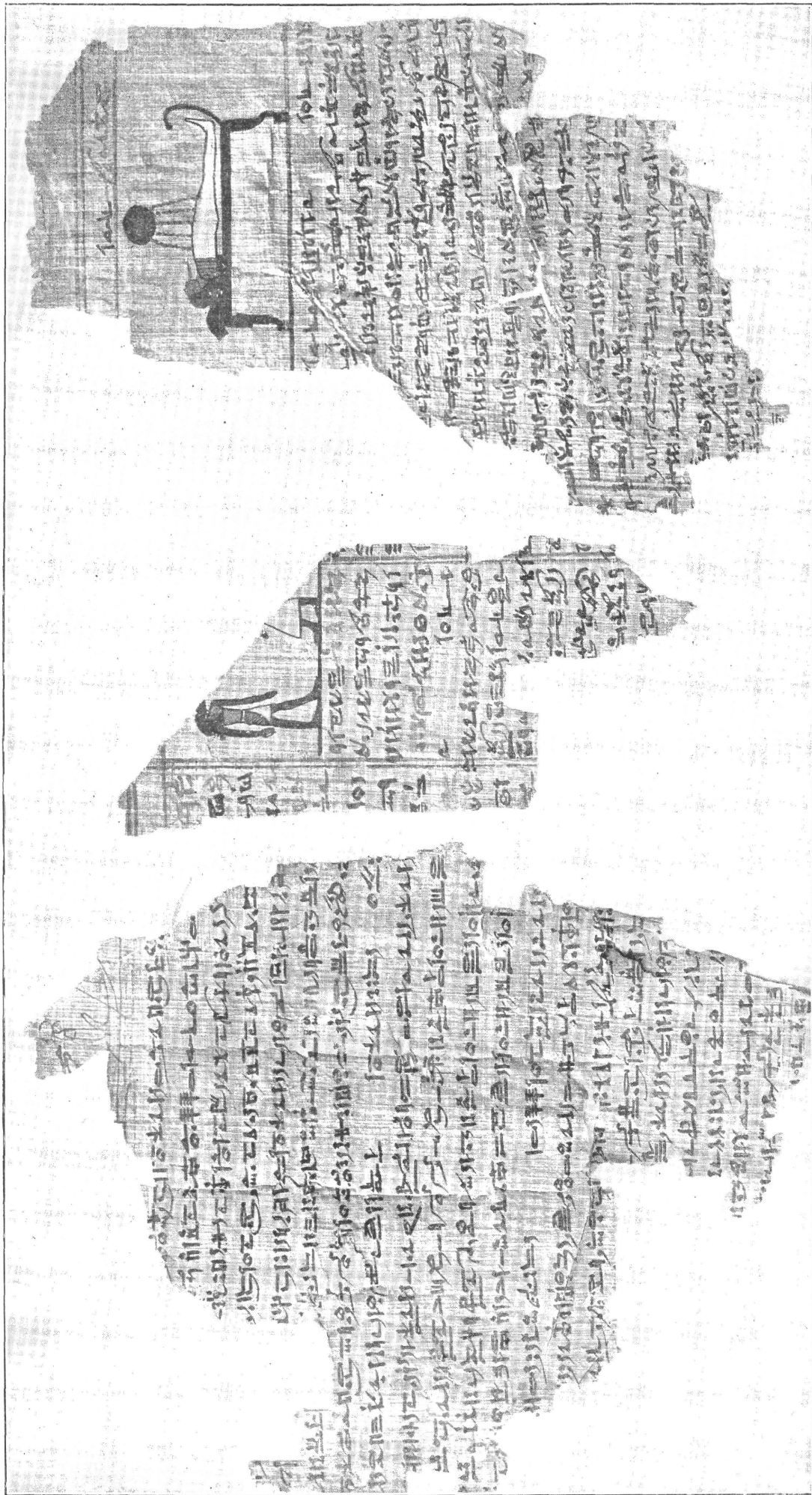
A szöveg tekintetében a halotti könyvnek következő négy phasisát különböztetjük meg :

1. A régi és középső birodalom szövege.
2. A XVIII—XX. dynastia thebaei szövege.
3. A Sais előtti kornak szövege.
4. A saisi és ptolemaeusi kor szövege.

Ebben az utolsó korban történt be a halotti könyv codificatiója. Akkor állapították meg a fejezetek sorrendjét és a szöveget és ez időből származik a négy utolsó fejezet is, a mely több különös, idegenszerű szót foglal magában.

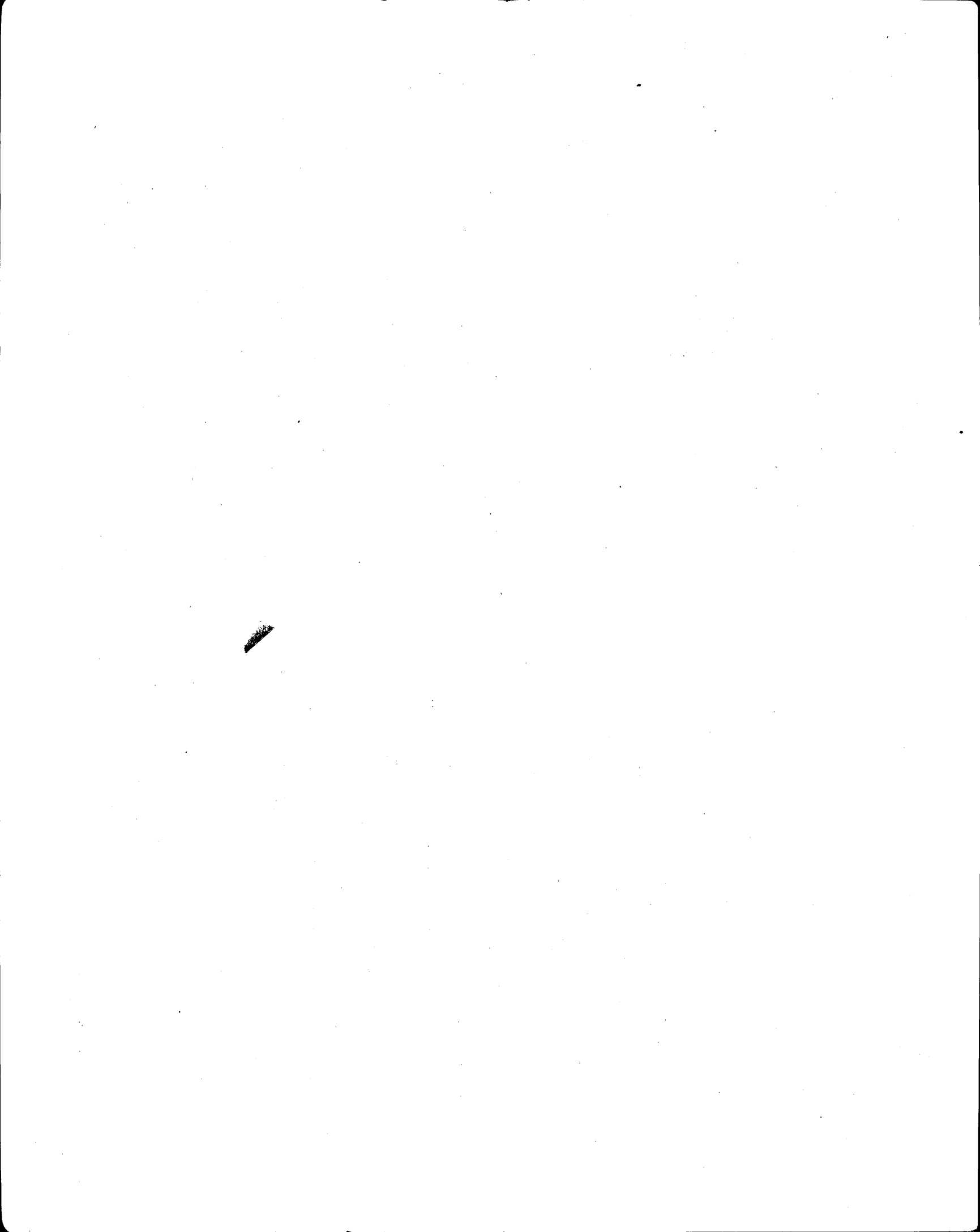
A papyrusok írásának módja is megérdemli érdeklődésünket. Az 1. számú budapesti papyrust nézve első sorban azt látjuk, hogy mindegyik fejezetet egy képecske díszíti, a mely az illető fejezet illusztrálására szolgál. De míg a képek igen gondos kivitelűek és szép színeikkel, szabatosságukkal tűnnek ki, addig a szöveg helyenkint rendkívül hanyagul van írva. A szöveg és a képek alig származnak egy kéztől ; úgy látszik, hogy a festő jobban értett mesterségéhez mint az író. Az írás hanyagságát különben az is

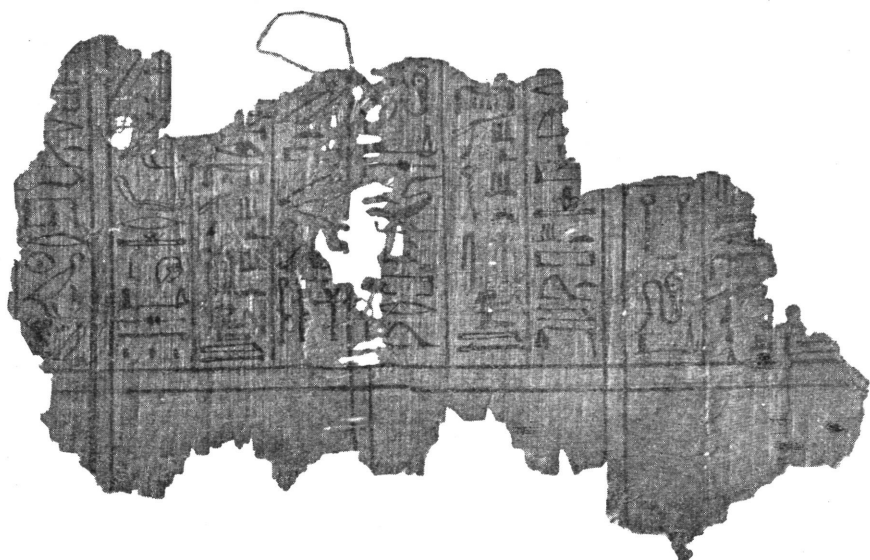
¹ V. ö. Naville, Das ägyptische Todtenbuch der XVIII—XX. Dynastie, 17. és 151. l.

I. sz. papyrus.

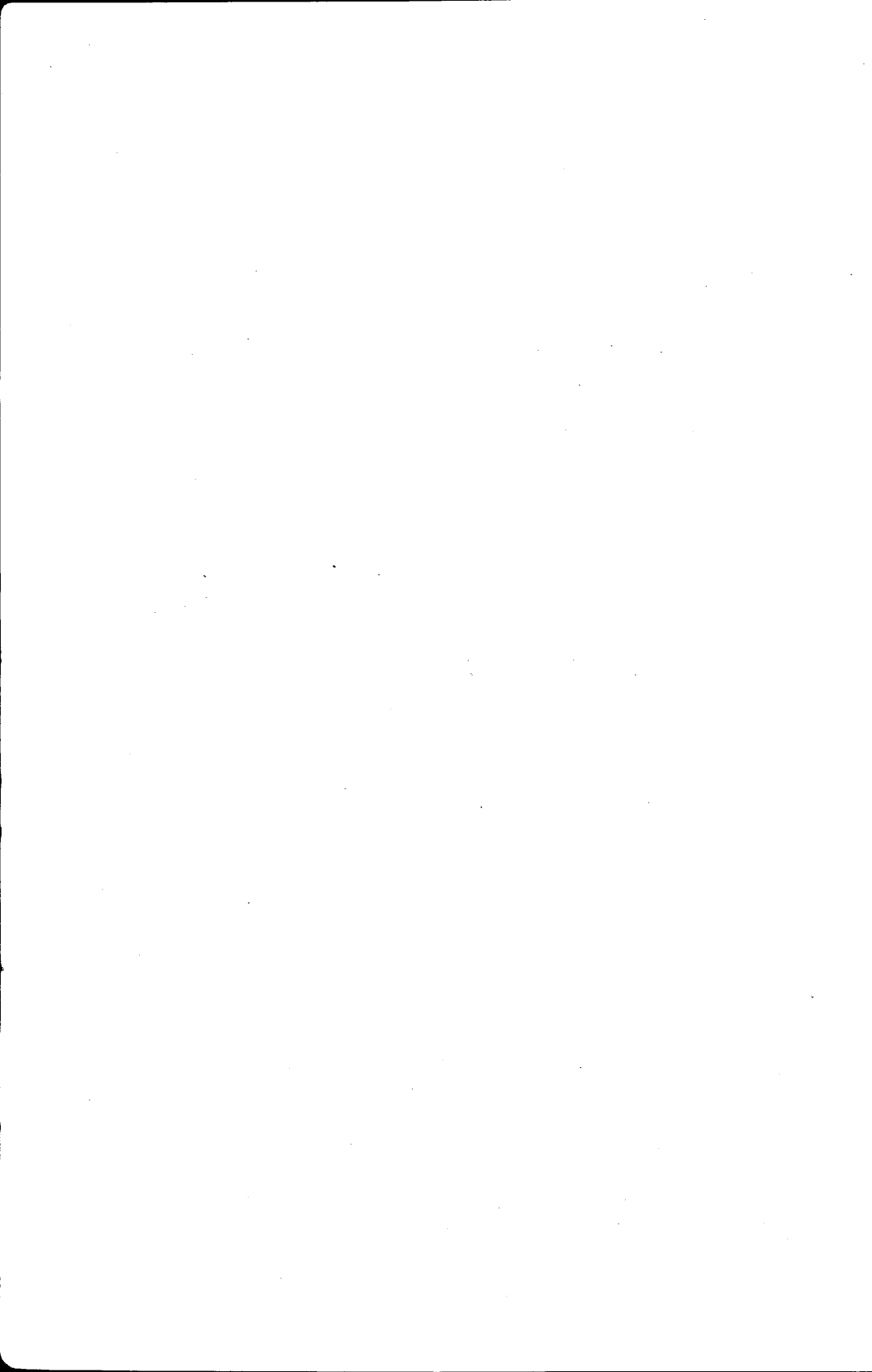
EGYPTOMI PAPIRUSOK A MAGYAR NEMZ. MÚZEUMBAN.

2. sz. papyrus.

EGYPTOMI PAPHYRUSOK A MAGYAR NEMZ. MÚZEUMBAN.

magyarázza, hogy ezeket a papyrusokat nem mindig esetről esetre, a szükséglethez képest készítették, hanem előre, gyárilag, sok példányban, úgy hogy az egyes esetekben csak a halott nevét kellett beleírni, még pedig rendszeren vörös tintával. De gyakran meg is feledkeztek erről és nem is épen ritkaság, hogy annak a személynek a neve, a kinek a halotti könyv illető részét a sirjába tették, a szövegből hiányzik.

Már említettük, hogy papyrusunk egy *Dethiau* föméltóság számára készült, a kinek *hn ntr Imn*, vagyis »Ámon isten prófétája« volt a czíme. Ugyanannak a szövegnek másik helyén a »*s-ud-un*« czím is előfordul, a mi annál is inkább figyelemre méltó, mert ez a czím egyebütt sehol sem fordul elő és így jelentősége nem világos. *S-ud* annyi mint »megvilágítani« *un* = »lenni« *S-ud-un* tehát annyit jelent, hogy »*ő megvilágítja a levőt*« vagy tágabb értelemben : »*ő megvilágítja a mindenséget*« és így a halott hasonló czímet visel, mintha mai napság a »tudomány fáklyájáról« beszélünk. Ez az »Amon prófétája« czímmel igen jól megegyezik. Az itt idézett fejezetek a halott hajózására vonatkoznak. Kifejezésre jut az egyiptomiaknak az a vallásos hite, hogy a jámbort halála után isteni bárkára teszik, a melyen az istenek kíséretében hajózik a mennyei vizeken. Ha ezt a papyrust a 100., 101. és 102. fejezetekkel a halott koporsójába teszik, akkor a halottnak megadja azt a képességet, hogy a hajót tetszése szerint kormányozhatja.

Kár, hogy papyrusaink sok helyen annyira rongáltak, hogy folytatólagos átírásuk és fordításuk lehetetlen, hacsak nem vesszük más múzeum megfelelő szövegeit segítségül, a melyekben ugyanezek a fejezetek foglaltatnak.

A 2. számú papyrusnál még az sem lehetséges. Itt viszont a czím és a név három helyen fönnmaradt és különösen a czím figyelemreméltó. *Her ar nub-pek*. *Her ar* = a »mesterek elüljárója.« A *nub-pek* kifejezés értelme iránt kétség merülhet föl. *Nub* = »arany«, e szerint »*her ar nub*« értelme »az arany mestereinek főnöke«, vagyis az »aranyművesek főnöke« ; *pek*-nek tulajdonképeni jelentősége »egy részecske, egy darabocská.« *Ar nub-pek* tehát olyan mester, a ki az aranyat részecskékre, talán lapocskákra veri, vagyis aranyverőmester. Az itt idézett czím a

legritkébbak egyike, a melyeket ismerünk. Az egyptomiak eddig már kiadott irodalmában csak egyszer találkozunk vele, a British Museum 9940. számú papyrusában. Igen szép papyrus ez, a legnagyobb gonddal van festve, különösen Osiris imadásának a jele-
nete, melylyel a papyrus kezdődik. Naville¹ behatóbban foglalkozik vele. Kartana nevű *Her ār nub-pek* számára írták. Naville ezt a czimet »aranyművesmester«-nek fordította, de az arany-
műves szót igen általános értelemben veszi, minthogy az *Ār nub-pek* szerinte is olyan mester, a ki »az aranyat kis részekre darabolja, a pénzkészítő egy neme«.

¹ I. h. 64—64. ll.
